

Нинослав Станојловић,¹
Јагодина

ПАРЛАМЕНТАРНА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ У XIX ВЕКУ

(Бориша РАДОВАНОВИЋ, *ПАРЛАМЕНТАРНА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ У XIX ВЕКУ*. Скупштине у Крагујевцу 1813-1880, зборник радова, I, Ауторско издање, Крагујевац 2014.)

Ако искреној намери повесничара да реално спозна и прикаже прошла збивања, уз познавање методологије историјске науке, додамо спремност и спретност једног дугогодишњег архивског делатника, долазимо до узоритог историографског дела.

Прави пример таквог чињења у актуелној српској историографији је горенаведена студија, заправо зборник радова Борише Радовановића (1950), архивског саветника у крагујевачком Историјском архиву Шумадије, иначе плодносног аутора бројних сериозних монографија, стручних и научних чланака, прилога, изложби и каталога, углавном тематиком везаних за богату прошлост Крагујевца и Шумадије.

Како до сада, парламентарна историја Србије у XIX веку, није била предмет посебног изучавања, изузимајући неколико докторских дисертација, односно научних скупова, који су третирали одређене народне скупштине, овај зборник радова, по нашем мненију, представља синтезу скупштинског живота Србије од 1813. до 1880. године, односно приказ свих скупштина, одржаних у Крагујевцу у датом периоду.

Аутор ове значајне студије, као етаблирани историк, који се три деценије бавио овом проблематиком, прикупио је своје раније радове, објављене у бројним периодичним часописима, односно истим је придодао и неколико необјављених прилога и тако је настао овај вредан зборник, који је пропратио развој парламентарне повеснице у Србији током осам деценија пре-

¹ stenakamen@gmail.com

тпрошлог века и осветлио поједине народне скупштине, које су мало или нимало обрађиване у нашој историографији.

Зборник је подељен на шест, хронолошки омеђених, делова. После *Предговора* (9-10), у коме се образлажу разлози настанка ове публикације, следи *Уводни приступ* (11-26), где аутор упућује читаоца, између осталог, и на зачетке српског парламентарног живота, који се јавља крајем XVIII столећа, након Свиштовског мира 1791. и добијања султанових фермана 1793. и 1794. године, који су били основ за појаву и сазивање народних скупштина обор кнезова и народних првака. У првом делу *Скупштине Првог устанка (1804-1813)* (27-43) истиче се да исте, а било их је четрнаест и називане су обичне или мале, односно била је и једна главна (велика) и једна изванредна (тајна), нису биле регулисане писаним нормама, већ обичајним правом. Дужна пажња посвећена је Скупштини у Крагујевцу 1813. године, последњом пре краха Првог српског устанка, чији су закључци покушали да дипломатским путем сачувају Србију у оним правима и границама, кој су јој биле загарантоване Букурешким уговором. Неуспехом ове акције завршио се Први устанак, а самим тим угасиле се све устаничке установе.

Други део зборника обрађује тему *Скупштине за време прве владе кнеза Милоша и Михаила Обреновића (1815-1842)* (44-151), у оквиру које постоји подела на скупштине одржане пре и после стицања аутономије 1830.године. Маниром искусног историчара, аутор истиче да институција народне скупштине није била предвиђена споразумом између кнеза Милоша и Марашли Али паше, али да у наведеном периоду, иако нису биле ни орган власти, ни народно-представничка тела, често су биле одржаване. Уз краћи или дужи коментар уз сваку, следи попис тадашњих скупштина, малих или обичних и великих или главних, од оних држаних на Ђурђевдан или Митровдан, почев од 1815. године, који су заправо биле више скупови нахијских старешина, до прве редовне, Ђурђевске скупштине (1824) и надаље, преко Митровске (1824), Мајске (1825), Прве представничке (1825), Ђурђевске (1826), Велике народне (1827), Тајне (1827), Ђурђевске (1828), Митровске

(1828), Фебруарске (1829), Ђурђевске (1829), Велике народне (1830), Трифунске (1834), Сретењске велике народне (1835), Петровске (1835) до Спасовске скупштине (1837).

Посебна пажња посвећена је Сретењској великој народној скупштини (1835), сигурно најзнаменитијој скупштини за време прве владавине кнеза Милоша Обреновића, на којој је обнародован Сретењски устав. По овом кратковременом уставу била је предвиђена народна скупштина од сто народних посланика, али са финансијским овлашћењима, док је законодавна власт била код Савета.

Трећа целина зборника носи назив *Уставобранитељске скупштине (1842-1858)* са поднасловом *Народне скупштине у Крагујевцу у време владе кнеза Александра Карађорђевића (1842-1858)* (152-193) указује на почетку, да се по Уставу из 1838. године, скупштина и не помиње, ни као орган власти, ни као саветодавно тело. Ипак, скупштине су одржаване и након његовог доношења, чак је Порта, посебним амандманом из 1839. године допустила рад српском парламенту у складу са обичајима земље. У време Уставобранитеља одржано је шест скупштина, Врачарска (1842), Митровска (1842), Топчидерска (1843), Крагујевачка (1843), Петровска (1848) и Светоандрејска (1858). Двема скупштинама одржаним у Крагујевцу, Крагујевачкој и Петровској, аутор је посветио највише простора, истичући да је на првој донето компромисно решење да се призна кнез Александар Карађорђевић, уз услов да се протерају уставобранитељски прваци из земље, на руски захтев, односно, да је друга, Петровска, била последња народна скупштина, која је радила на основу обичајног права.

Следећи, четврти део ове волуминозне студије под насловом *Скупштине друге владе кнеза Милоша и Михаила Обреновића (1859-1868)* (194-268), објашњава ситуацију након повратка династије Обреновић, истичући да, иако Устав из 1838. године није био промењен, кнез Милош влада апсолутистички. Његов син Михаило, не пристајући да му Порта прописује највиши законски акт, мења поменути Турски устав доношењем закона уставног карактера, од којих су бар два (о устро-

јству Државног савета и Народној скупштини) изменила формално важећи устав, у смислу јачања власти владара. Аутор врло исцрпно описује Малогоспојинску народну скупштину (1859), одржану у Крагујевцу, прву и последњу скупштину одржану за време краткотрајне друге владавине старог и оболелог кнеза Милоша, наглашавајући да је то и прва народна скупштина настала избором народних посланика, на основу Закона о Народној скупштини, као и да је на истој учињен неуспели покушај да се Крагујевцу врати положај престоног града.

После смрти кнеза Милоша и доласка кнеза Михаила Обреновића, по други пут, на власт, у Крагујевцу се одржава Ванредна Преображенска скупштина (1861), која је посебно важна због напред наведених уставних закона (о Народној скупштини, Савету, народној војсци итд.) , који су из основа побијали Устав из 1838., који ће формално стати на снази до 1869. године. Нови Закон о скупштини предвиђао је две врсте овог тела, обичну и велику скупштину и представљао је први писани нормативни акт, којим је трајније регулисан положај народног представништва у Србији, уз натукницу да је Савет и даље остао законодавни орган. На Михољској скупштини (1867), такође одржаној у Крагујевцу, осим свечаног оглашавања добијања утврђених градова, дошло је и сукоба актуелног српског владара, који је, до тада, испунио готово све тачке свог политичког програма и либералне опозиције, која је истакла своје политичке захтеве. Аутор, уз помоћ уверљивости архивске грађе, коју обилато користи, истиче да скупштина није успела да одговори захтевима опозиције, у намери да парламент добије законодавну функцију, али и да се прогласи слобода штампе, општинска самоуправа, одговорност министара и др. Ова скупштина, у закључку аутора, биће последња тзв. саветодавна.

Пети део, назван *Скупштине за време намесништва (1868-1872)* (269-348) аргументовано даје податке о Великој Уставотворној народној скупштини (1869), одржаној у Крагујевцу, која је донела Устав (Тројички или Намеснички), по коме ће народна скупштина коначно постати законодавни орган, али је и трасирао смернице будућег развоја српске

државе и друштва. Овај први српски Устав је прописао да се избори морају вршити сваке четврте године, а скупштина да има своја заседања сваке године. Значај овог правног акта је двострук, јер је њиме први пут у новијој историји Србији ограничена моћ владара и истовремено укинута Турски устав из 1838. године. Да би се могли донети најважнији закони, саобразни новом уставном стању, сазвана је Прва законодавна народна скупштина (1870) у Крагујевцу, о чијем раду аутор износи низ појединости, констатујући да су сви акти донети на овој скупштини, били израз воље народа, који је изабрао своје представнике у ово тело, чиме је заправо започео наш парламентарни политички живот, који се убрзо и активирао. Даље следи прича о Првом редовном сазиву Народне скупштине (1871) и Заседању народне скупштине (1872). Оба догађаја десила су се у Крагујевцу, први је значајан, јер је овим скупом започео наш представнички систем, у правом смислу те речи, а други је битан, због великог броја закона, који су донети том приликом.

Последњи, шести део овог зборника аутор је насловио *Скупштине за време владе кнеза Милана Обреновића (1872-1880)* (349-447) и он садржи детаље са Заседања Народне скупштине (1873) у Крагујевцу, током које се први пут јављају посланичке интерпелације, али и доносе важни закони. Ова редовна се (1874) претворила у ванредну скупштину, карактеристичну по томе што се, услед сукоба око избора потпредседника парламента, јављају зачеци страначког живота, односно на овој скупштини је, први пут у парламентарној историји Србије, пала влада, јер није имала скупштинску већину. У граду на Лепеници је одржана и „Патриотична“ скупштина (1875), а у вези са актуелним Херцеговачким устанком. Том приликом донета је одлука о помагању устаника у Херцеговини и отпочну припреме за рат против Османског царства, односно договорено је да се Србија, у спољној политици, окрене решавању Источног питања. Како је Први српско-турски рат започео у лето 1876. године, Друго редовно заседање скупштине одржано је, у оквиру припрема за нови рат са Турском, у Крагујевцу, у

лето 1877. године. Тада су изгласани нови буџет, као и закони о кредиту и зајму, између осталих. По завршеном раду Берлинског конгреса, одржан је и трећи сазив скупштине, који је објавио кнежеву прокламацију о миру између Србије и Турске и о успостављању независности Србије. Аутор наводи одлуке Берлинског конгреса, који су се односили на Србију, уз пригодне коментаре. Последњи одељак ове главе посвећен је Ванредном заседању Народне скупштине (1880), одржаном у Крагујевцу, чија је најважнија одредба прихватање Железничке конвенције, коју су, недуго пре, у Бечу потписале владе Србије и Аустро-Угарске, а која је предвиђала, сходно одлуци Берлинског конгреса, изградњу железничке пруге Београд-Ниш и повезивање са аустроугарским желеницама. Аутор је приложио цео текст поменуте конвенције.

На крају овог зборника, заснованог на оригиналној архивској грађи, искључиво домаће провенијенције, похрањене углавном у Архиву Србије, као и релевантне литературе, обогаћене оновременом штампом, трудољубиви аутор је дао и краћи *Закључак* (448-449), где је, осим краћег осврта на изнето, истакао и надежду да ће успети да обради наредни период и објави још два слична зборника, којим би се ова тема наставила. Први би обухватио парламентарни живот Србије од 1882 до 1914, а други од 1914 до 1918. године. Приказана публикација је солидно одштампана, садржи неколике илустрације, као и исцрпни попис извора и литературе (451-456), као и краћу, животну и радну, биографију аутора (457).